POJAM, NASTANAK I RAZVOJ AUTORSKOG PRAVA

REZIME: Autor je osoba koja je svojim radom stvorila neko delo. To delo može biti napisano u obliku knjige, članka, beletristike ili naučnog rada, može biti reč o fotografiji, tabeli, muzičkom delu, softverskom programu, slici, skulpturi i sl. Čin stvaranja je dovoljan da autor stekne prava nad tim delom. Da bi to pravo bilo regulisano zakonskim propisima i ugovorima koji su sastavni deo današnjeg nacionalnog zakonodavstva u svim državama, moralo je proći dug razvojni put. Danas ta prava u većini evropskih zemalja obuhvataju moralni i materijalni aspekt. Moralni aspekt podrazumeva da se delo pripisuje njegovom autoru i da niko nema prava bez dozvole autora da to delo menja ili na bilo koji drugi način sknavi, niti da ga prevodi na drugi jezik, adaptira za prikazivanje, ili da ga koristi bez navođenja imena autora. Materijalni aspekt iskorišćavanja autorskog dela podrazumeva da samo autor ima pravo da autorsko delo umnoži i na taj način ostvari materijalnu korist. U današnje vreme većina autora to svoje pravo prenosi na izdavačke kuće i sklapanjem ugovora sa njima ta prava prenose na njih. Cilj ovog rada je da čitaoca upoznamo sa pojmom, nastankom i razvojem autorskog prava.

Ključne reči: *autor, autorsko delo, prava autora.*

* Zavod za udžbenike, Beograd, Srbija e-mail: mira@zavod.co.rs

1. POJAM AUTORSKOG PRAVA

Pojam autorskog prava usko je vezan za pojam intelektualne svojine. Pošto intelektualna svojina nema materijalni oblik, pojave i odnosi u privredi i društvu u vezi sa njom regulišu se putem prava intelektualne svojine.

U međunarodnom i uporednom pravu termin pravo intelektualne svojine prihvaćen je kao zajednički naziv za pravo industrijske svojine i autorskog prava. Zajedničke karakteristike autorskog prava i industrijske svojine i prava intelektualne svojine su duhovne tvorevine i pravo tvorca, autora, na rezultate svog intelektualnog stvaralaštva, odakle i potiče naziv intelektualna svojina.¹

Autorsko delo je originalna duhovna tvorevina autora, izražena u određenoj formi,² bez obzira na njegovu umetničku, naučnu ili drugu vrednost, njegovu namenu, veličinu, sadržinu i način ispoljavanja, kao i dopuštenost javnog saopštavanja njegove sadržine. Međutim, ovoj definiciji autorskog dela koja je postavljena u našem zakonodavstvu prethodile su razne ideje i suprotni stavovi, koji su se s godinama menjali, pa su se tako i autorska prava razvijala i dobijala na značaju.

Autorsko delo sastavljeno je iz dve komponente: ideje i forme. Zaštitu uživa samo ona ideja koja je ispoljena u naročitoj formi. Sama ideja kao i sama forma odvojeno ne mogu uživati zaštitu.³

Jedan od dragocenih plodova razvoja pravnofilozofske misli od antike do danas jeste ideja da čovek samim rođenjem stiče izvesna neotuđiva prava čije priznanje i zaštita nisu stvar volje nacionalnog zakonodavca, već predstavlja ju imperativ tzv. nadzakonskog prava u kojem je najneposrednije oličen ideal pravde. Prosvetiteljski duh 18. veka ta prava naziva prirodnim pravima. U novije vreme o njima se govori kao o pravima čoveka ili o ljudskim pravima. Još od Džona Loka pa do danas jezgro ljudskih prava čine pravo na život, slobodu, dostojanstvo i svojinu. Vremenom su ta ljudska prava razrađivana, a dodavana su i nova.

Pravnofilozofski gledano, pravo intelektualne svojine kojim se štite intelektualne tvorevine predstavlja jedan vid idejne razrade ljudskog prava na zaštitu svojine, kombinovanog sa ljudskim pravima za zaštitu ličnosti. Ova

¹ Besarović, V., (2000). Intelektualna svojina, industrijska svojina i autorsko pravo, Čigoja štampa, Beograd, str. 23.

² Zakon o autorskom i srodnim pravima, Službeni glasnik, broj 104/09, 99/11, 119/12, čl. 2. Tumačenjem čl. 6 istog zakona dolazimo do zaključka da nisu autorsko pravno zaštićeni idejni koncepti, postupci, radni metodi matematičke operacije, principi ili otkrića, službeni tekstovi iz oblasti zakonodavstva, uprave i sudstva (zakoni, uredbе, odluke, zapisnici, sudske odluke), politički govori i govori održani tokom sudskih rasprava, dnevne vesti i razne dr. informacije.

³ Šuman, J., (1935), Komentar Zakona o zaštiti autorskih prava i međunarodnih propisa, Beograd, str. 27.

afirmacija se i dalje pokazuje kao vrlo efektivna u zaštiti prava intelektualne svojine. U tom smislu vrlo je reprezentativan zapis Tomasa Džefersona (1743–1826): „Ako je priroda učinila nešto manje podobnim za prisvajanje od svega drugog, onda je to akcija snage mišljenja, zvana ideja, koju pojedinac može ekskluzivno posedovati samo dok je drži za sebe; ali onog momenta kada je saopštena ideja nužno postaje vlasništvo svakoga, i njen primalac ne može je se lišiti, njeno posebno svojstvo je takođe da niko ne poseduje umanjenu ideju zbog okolnosti da svi drugi poseduju celu ideju. Onaj koji primi ideju od mene, dobija znanje, a da pritom ne umanjuje moje; kao što onaj koji pali svoju sveću na mojoj, dobija svetlost ne ostavljajući mene u mraku. To da bi ideje trebalo da se prostiru širom Zemljine kugle radi uvećanja ljudskog znanja i poboljšanja uslova života, čini se da je posebno i benevolentno određeno od strane same prirode, kad ih je stvarala kao vatru koja se svuda širi nesmanjenom snagom, i kao vazduh u kojem dišemo, krećemo se i fizički postojimo – da budu neshvatljive i nepodobne za isključivo prisvajanje.“⁴

Ništa manje ubedljivo nije ni razmišljanje nemačkog pravnika Rencea iz 19. veka koji kaže: „Kada neko prisvoji jednu misao i to protiv volje onoga koji bi mogao istaći svoje pravo prvenstva na njoj, nikakva sila na svetu mu tu prividno protivpravno stečenu ideju ne može otetiti; kad bi ovaj, radi popravljavanja povređenog pravnog osećaja, uložio sav svoj trud da zaboravi tu misao upravo bi ta njegova savesnost vodila još većem učvršćivanju njegovog protivpravno stečenog vlasništva, tj. konačnom učvršćivanju te misli. Ali, da bi zabuna, koja prema našim pravnim shvatanjima mora nastati prilikom izjednačavanja misli i čisto duhovnih proizvoda sa telesnim stvarima bila još veća, vratimo se prvom vlasniku, tačnije onome koji bi se mogao pozivati na pravo prvenstva na „ukradenoj“ misli. Tu se odmah pokazuje da on nema potrebu za nadoknadom izgubljenog, jer je i on još u posedu iste misli kao i ranije; čak hiljadustostruko umnožavanje jedne ideje nije u stanju da imalo umanjí njen intenzitet.“⁵

Autorskim pravom naziva se grupa prava koja reguliše prava stvaraoca književnih, naučnih i umetničkih dela. Ovaj naziv „pozajmljen“ je od naziva zakona kojima se regulišu odnosi nastali u vezi sa duhovnim tvorevinama u oblasti književnosti, nauke i umetnosti. U većini zemalja uključujući i našu,

⁴ Iz pisma koje je Džeferson uputio Isaku Mekfirsonu (Isac McPherson) 1813. godine preuzeto (2016, mart 3) internet adresa/press-pubs.uchicago.edu/founders/dokuments/a1_8_8s12.html).

⁵ Rentzsch H., (1866). Geistiges Eigentum, Handwoerterbuch der Volkswirts.chaft, Leipzig, 1866, str. 334 (navedeno prema Machlepu, F.: „Die Wirtschaftlichen Grundlagen des Patentrecths“, I deo, GRUR INT 1961, str. 378).

važeci zakoni iz ove grane prava nazivaju se zakonima o autorskom pravu, pa se i ova pravna disciplina naziva autorskim pravom.⁶

Međutim u manjem broju zemalja, zakoni koji sadrže autorskopravne norme nazivaju se zakonima o književnoj i umetničkoj svojini (npr. Francuska). Naziv književna i umetnička svojina pojavio se u 18. veku kao posledica vladajuće pravne teorije o autorskom pravu kao pravu svojine. Prema toj teoriji, književna i umetnička dela su rezultat rada njihovih stvaralaca, te oni na tim delima imaju pravo svojine slično pravu svojine na materijalnim delovima prirode. Iako je ova teorija danas uglavnom napuštena, termin je široko prihvaćen i na međunarodnom planu kao pogodan da izrazi intelektualni karakter objekta ove grane prava.⁷

Anglosaksonsko pravo za autorsko pravo usvojilo je termin copyright koji u prvobitnom etimološkom značenju predstavlja pravo na štampu i umnožavanje primeraka jednog autorskog dela. Vremenom se značenje ovog termina promenilo, a naročito posle donošenja engleskog Zakona o autorskom pravu od 1911. godine. Pod terminom copyright su danas sva prava koja zakon priznaje autorima u pogledu njihovih književnih, dramskih, umetničkih i drugih dela.⁸

Termin copyright ima veliki broj definicija. Autorsko pravo (copyright), je skup ekskluzivnih prava, odobrenih od strane države za ograničeni vremenski period da zaštiti određenu formu, način ili metod u kojem je ideja ili informacija izražena. Autorsko pravo može postojati u velikom broju kreativnih ili umetničkih formi, odnosno dela uključujući književna i druga dela. Autorskim pravom data je zakonska zaštita autorima koja ih štiti od neautORIZOVANIH kopija njihovog dela.⁹

Pod pojmom autorskog prava podrazumeva se objektivno autorsko pravo i subjektivno autorsko pravo ili, drugim rečima, autorsko pravo u objektivnom smislu i autorsko pravo u subjektivnom smislu.¹⁰

Objektivno autorsko pravo predstavlja skup pravnih normi kojima se regulišu društveni odnosi i pojave u vezi sa stvaranjem i korišćenjem autorskih dela iz raznih oblasti. Osnovni zadatak objektivnog autorskog prava je

⁶ Zakon o autorskom pravu (Alžir, Argentina, Austrija, Belgija, Bugarska, Japan, Kanada, Mađarska, Poljska, SAD, Velika Britanija), Zakon o autorskom i srodnim pravima (SR Jugoslavije), Zakon o autorskom pravu na književnim i umetničkim delima i srodnim pravima (Australija).

⁷ Jelisavac, S., (2006), *Intelektualna svojina*, Beograd, Institut za međunarodnu politiku i privredu, str. 19.

⁸ Walter Arthur Copinger, Skone James, (1971). *On copyright*, London, Sweet and Maxwell, p. 5.

⁹ James Hardiman Library, Jargon explained, preuzeto sa (2016. februar, 25), internet adrese: www.library.nuigalway.ie/help/jargon/,

¹⁰ Besarović, V., (2000), *Intelektualna svojina, industrijska svojina i autorsko pravo*, Beograd, Čigoja štampa, str.19.

pružanje pravne zaštite autora, kao intelektualnom tvorcu i njegovom delu – autorskom delu. Pod subjektivnim pravom podrazumeva se pravo priznato tvorcu književnog, umetničkog i naučnog dela u vezi sa duhovnom kreacijom.

Duhovna kreacija dolazi iz mašte, ima uporište u znanju, a jedan vid njenog ostvarenja sprovodi se i kroz autorsko delo. Suštine autorskog dela ogleda se u tome da je za autorsko delo bitno da predstavlja originalnu duhovnu tvorevinu autora koja proizilazi iz njegovog duha. Originalnost autorskog dela predstavlja njegov vrednosni element jer ličnost autora je jedinstvena odnosno svaka ličnost odlikuje se jedinstvenom duhovnom individualnošću što i predstavlja originalnost dela. U autorskom pravu ljudske tvorevine nisu autorska dela ukoliko nemaju duhovni značaj same za sebe, odnosno duhovni smisao mora doći do izražaja u samom delu a ne na nekim pratećim sadržajima ili uputstvima izvan dela.¹¹

2. NASTANAK AUTORSKOG PRAVA

Nastanku autorskog prava prethodila je pojava knjige i biblioteka. Međutim, ljudska saznanja koja datiraju još iz prazajednice dovode nas do saznanja da su i tada ljudi preslikavali pećinske crteže na životinjsku kožu, pa se jasno vidi da su pismeni zapisi već tada postojali. Kralj Asirije, Asurbanipal, koji je i sam bio pismen (vladao je od 668. do 627. p. n. e.), osnovao je biblioteku. U 19. veku britanski arheolozi su u Ninivi pronašli glinene tablice, pored stotina primeraka stručnih tekstova i Ep o Gilgamešu. U Grčkoj od 1600. do 1200. p. n. e. u mikensko doba pisalo se na glinenim tablicama, ali je to prekinuto vulkanskom erupcijom 1200 g. p. n. e. Pre početka prvog milenijuma Feničani su razvili jedan tip alfabetskog pisma. Sredinom osmog veka ovo pismo preuzeli su Grci i prilagodili ga svom jeziku. Ilijada i Odiseja su zapisane tokom 550 g. p. n. e., a drame Eshila, Sofokla, Euripida svedoče da je pismenost bila zastupljena od polovine V veka p. n. e. Hartiju od papirusa Grci su uvozili iz Egipta. Još 3000 godine p. n. e. u Egiptu se pravila specijalna vrsta papira od papirusa. Preklopi papirusa stavljeni su u presu i lepljeni su smesom od brašna. Na takvom papiru pisalo se perom od trske koje je bilo zašiljeno i zacepljeno na vrhu, a mastilo se pravilo od čaňi i vode. Dinastija Ptolomeja osniva oko 300 godine p. n. e. Aleksandrijsku biblioteku u kojoj je bilo oko 490.000 svitaka a u biblioteci „kćerci“ 42.800 svitaka.¹²

¹¹ Marković, M. S., (1992). Osnovi autorskog prava i susednih prava, Beograd, IDP Naučna knjiga, str. 11.

¹² Kason, L., (2004). Biblioteke starog sveta, Beograd, Klio, str. 40.

2.1 Antičko doba

U antičko doba, posebno u vreme procvata Rimske imperije, dolazi do umnožavanja rukopisa u bibliotekama i librarusima, koji su bili neka vrsta javnih izdavačkih udruženja, a imali su ulogu javnih prepisivača rukopisa za određeno lice i određeno delo. Postupak se ogledao u tome što bi autori svoje tek završeno delo predavali vlasniku bibliopola, koji bi to delo prosledio robovima na prepisivanje. Predajom rukopisa autor je gubio pravo svojine nad njim, a vlasnik bi ujedno postao i izdavač – bibliopuol. Takav umnoženi primerak na kraju bi se prodavao u bibliopolu. Ipak, ovaj period je vrlo značajan jer se prvi put priznaju moralna prava autora, mada nikakvih imovinskih ovlašćenja nije bilo. Moralno pravo, koje je isključivo pripadalo autorima bilo je pravo da delo obeleže svojim imenom, a imali su i mogućnost da ga predstavljaju javnosti. To znači da su imali pravo na objavljivanje dela. Izostanak imovinskih prava pravdan je dovoljnom nagradom što se priznaju moralna prava kao nagrada autorima, tj. da je velika čast samo umnožavanje i prodaja njihovog dela. S tim se dovodi u vezu i nastanak termina „plagijat“. Ovaj termin prvi je upotrebio rimski pesnik Marcijal, koji je u jednom epigramu nazvao „kradljivcima“ pesnike, koji su tuđe pesme objavljivali pod svojim imenom.

No, bez obzira na to što se smatralo da je naknada autoru (književnicima i umetnicima) moralne prirode, bogati rimski građani su pomagali umetnike i književnike tako što je običaj bio da im vladar, ili „naručilac“ pesme isplati određeni iznos koji se nazivao honorarom, pa se otuda i danas koristi izraz autorski honorar.¹³

2.2 Srednji vek

Ni u srednjem veku se status autora bitno ne menja. I dalje autori imaju pravo na potpisivanje svojih dela, sada umesto robova prepisivanje vrše kaluđeri po manastirima. Bilo je malo pismenih kaluđera, a knjige su bile skupe. Da bi se neka knjiga izdala morala je dobiti odobrenje u prvo vreme državnih, a potom i crkvenih vlasti. Vlasti su se menjale sa Krune na Crkvu.¹⁴ Štampanje pomoću drvenih blokova razvilo se u Kini tokom VII veka kada su budistički manastiri vršili umnožavanje slika jer su na taj način „budisti“ sticali zasluge. Ali, budizam i strane religije 845. godine su zabranjene u Kini, a budistički hramovi, njih 600 su uništeni, tako da je i ova tehnika zamrla.

¹³ Besarević V., (2011). Pravo intelektualne svojine, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 46.

¹⁴ Šoper, D., (2010). Status autora od pojave tiska do nastanka autorskih prava, Zagreb, URJNO, str. 123.

Gutenbergov pronalazak štampanih, pokretnih slova označava preokret. U Majncu se 1454. godine štampa Biblija pokretnim slovima. Izdavanje i štampanje knjiga postaje privredna delatnost, a knjiga kao finalni proizvod jeftinija i dostupnija masama, sada dobija prometnu vrednost. Izdavači počinju da otkupljuju knjige od autora i za to plaćaju određenu nadoknadu. Ime izdavača bilo je istaknuto na vidnom mestu, a ime autora često nije ni pisano.

Pronalaskom štamparije (XV vek), omogućeno je preštampanje autorskog dela u velikom broju primeraka. Olakšano umnožavanje dela dovelo je i do nedopuštenog preštampanja, što je izazvalo sukob među izdavačima. Neovlašćeno preštampanje moglo je samo da se osuđuje jer nije bilo zakonskih propisa koji bi zabranu predviđali. Privilegije koje su davali vladari pojednim izdavačima na osnovu kojih su pojedini izdavači sticali isključivo pravo da štampaju i rasturaju pojedina dela na neki način su nadomestile nedostatak propisa. Te privilegije su u prvom redu pružale zaštitu povlašćenim izdavačima, a tek u drugom planu autorima. One jesu stišavale sukobe, ali su bile kočnica za brži kulturni progres čovečanstva koji se mogao očekivati posle epohalnog pronalaska štampe. Prvu izdavačku privilegiju smatra se da je dobio Čovani de Spira (Giovanni de Spira) u Veneciji koja se ogledala u izdavanju i prodaji knjiga u trajanju od pet godina.¹⁵

Ipak su te privilegije odigrale značajnu ulogu u razvitku ideje o autorskom pravu. Kao prvi izvor autorske zaštite one čine koren autorskog prava. U vreme humanizma i renesanse, koje se smatra za doba preporoda u nauci i umetnosti, privilegije se daju i samim autorima kako bi mogli nesmetano da štampaju svoja dela. S druge strane, neovlašćeni izdavači pokreću borbu protiv izdavača kojima su privilegije dale određeni monopol. S tim u vezi, možemo zaključiti da autorska prava nastaju iz jednog vida suprotnosti. Ono se rađa, ne iz sukoba autora i izdavača, već iz sukoba samih izdavača, pa prema tome nije ni nastalo kao rezultat težnje da se zaštite prava autora, već kao rezultat borbe za eksploataciju tih dela. Zakonsku formu ove eksploatacije obezbeđivali su ugovori kojima su autori prenosili svoja prava na izdavače. Ali, bez obzira na to, krajnji rezultat te započete borbe doveo je do ukidanja privilegija i donošenja opštih propisa o zaštiti i autora i izdavača. Autorsko pravo kao pisana norma javlja se tek početkom XVIII veka u Engleskoj, sa donošenjem Copyringht Act-a 1709. godine, prvog zakona o autorskom pravu. Međutim, prvi propisi koji su se pojavili u Evropi, bili su u

¹⁵ Tekst tih privilegija navodi Kohler, J., (1907). *Urheberrecht an Schriftwerken und Verlagsrecht*, Stuttgart, str. 34.

Francuskoj, kao tekovina revolucije iz 1789. godine. Ukinute su sve privilegije, a Francuska revolucija priznala je autorima pravo na „književne i umetničke svojine“. Od tada Francuska postaje kolevka autorskog prava koje se širi i na druge zemlje, u prvom redu na Italiju i Nemačku.

Jedan od najvećih problema sa kojima se svet danas suočava jeste pronalaženje puta i načina kako da se zaštiti autorsko pravo. Što se više društvo i država razvija, ova potreba nam se snažnije nameće. Trebalo bi postaviti konačan cilj da dođemo do propisa koji bi bili bar toliko precizni, koliko je to slučaj kod vlasništva na opipljivim stvarima.¹⁶

2.3. Savremeno autorsko pravo

Materijalna dobra, poput zemljišta, rada i kapitala dugo su korišćena kao merilo ekonomskog zdravlja, ali to više nije slučaj. U ekonomiji savremenog društva novi pokretač bogatstva su dobra zasnovana na znanju.¹⁷

Imajući na umu visok stepen razvijenosti današnjih civilizacija može se slobodno reći da je i dalje zastupljen nizak nivo javne svesti o potrebi uvažavanja i poštovanja intelektualne svojine. Fundamentalne promene savremenog društva nastale su vratolomnim razvojem digitalne tehnologije, a time dolazi do promena u odnosu društva prema informacijama, intelektualnim kreacijama, a na autorskim i srodnim pravima. U velikoj meri, a na iznenađenje, zastupljena je i nezainteresovanost određenih nosilaca autorskih i srodnih prava da ostvaruju svoja prava, a tome slobodno možemo reći doprinosi i nedovoljna saradnja između organizacija za kolektivno ostvarivanje autorskog i srodnog prava. Naročito je izraženo nezadovoljstvo korisnika autorskih dela sa zakonom utvrđenim načinom određivanja tarifa naknada od strane kolektivnih organizacija. Poseban problem nameće se neujednačenim kriterijumima naknade istovrsnim korisnicima.

Osnovne pravne instrumente autorske zaštite predstavljaju nacionalni zakoni i međunarodne konvencije o autorskom pravu koji u suštini imaju istu orijentaciju u zaštiti autorskog prava. Nacionalni zakoni se po pravilu donose u skladu sa međunarodnim konvencijama, koje je potpisao i ratifikovao veći broj zemalja članica i čine međunarodno autorsko pravo.

¹⁶ Milost, F., (2001). Računovodstvo človeških zmožnosti, Visoka škola za menadžment, Slovenija, Koper, str. 63.

¹⁷ Steven M., H.Wallman, (1999). IN Pursuit of Intellectual Capital, Foreword to Hidden Value: Profiting From the Intellectual Property Economy and Bruce Berman, London, Euromoney Publications PLC, 1999, str. 9.

Savremeni propisi o autorskom pravu daju isključivo pravo autoru da stavlja u promet, umnožava, daje u zakup ili da ga javno iskorišćava. Na taj način autor kao učesnik u privrednom prometu, prisvaja ekonomsku korist od rezultata svoga rada. Samim tim dobija mogućnost da se autorskim stvaralaštvom bavi u vidu profesije. Ali imajući na umu da su pojedini oblici ekonomske eksploatacije autorskog dela, specijalizovane delatnosti koja podrazumeva specifične materijalne, organizacione i personalne uslove tada autor nije u mogućnosti da se njima bavi, već pronalazi određene izdavačke kuće, producente, takozvane korisnike autorskog dela.

„Budućnost razvoja autorskog prava u Srbiji nije naklonjena daljem jačanju pregovaračke i ugovorne pozicije autora, već je verovatnije da će prilikom oblikovanja novih propisa doći do većeg izražaja uticaj kulturne industrije koja će štititi svoje interese na račun interesa autora, insistirati na shvatanju da je autorski ugovor, u osnovi, instrument trgovinskog prava.“¹⁸

Koncept zaštite autorskih prava značajno počinje da se menja sa pojavom i razvojem novih informacionih tehnologija i interneta. Pitanje korišćenja prava u oblasti autorskih prava počinje da dobija nove dimenzije, jer autorska dela postaju dostupna na razne načine, a otvoreni pristup informacijama sve je širi. Dolazimo do nove politike zaštite autorskih prava u novom okruženju. Ovaj novi pristup autorskim delima „trebalo bi da reafirmiše prava autora u svetu globalnih digitalnih komunikacija, ali ne bi trebalo da stvara podršku za beskonačne monopole i tehnološku diskriminaciju“.¹⁹

U drugoj polovini devedesetih godina prošlog veka sa razvojem informacionih tehnologija razvija se i ideja besplatnog softvera koja omogućava da se pojedina dela besplatno koriste, distribuiraju i unapređuju. To je bio signal Evropskoj uniji da 2007. godine ustanovi softver otvorenog koda pod nazivom *The European Union Public Licence (EURL)*.²⁰ Zvanična verzija ove licence i licence otvorenog koda dostupna je na 22 zvanična jezika Evropske unije. Danas u svetu postoji preko 100 različitih licenci, odnosno softvera otvorenog tipa.²¹

Ove pojave i promene koje one donose u pristupu autorskim delima ukazuju na potrebu radikalnog menjanja međunarodne postojeće regulative

¹⁸ Marković, M., S., (2014). Autorsko ugovorno pravo – kreativnost na tržištu, preuzeto (2016, novembar 5), sa internet adrese: www.komunikacija.org.rs/komunikacija/casopisi/zbornikfdu/11-12/21/download_ser_cyr,

¹⁹ Dimitrijević, P., (2010), Pravo informacione tehnologije, Niš, Svin, str. 286.

²⁰ Dusollier Séverine, Scoping Study on Copyright and Related Rights and the Public Domain, WIPO, 2010. (2015, novembar 6), preuzeto sa internet adresa: [//www.wipo.int/ip-development/en/agenda/pdf/scoping_study_cr.pdf](http://www.wipo.int/ip-development/en/agenda/pdf/scoping_study_cr.pdf)

²¹ Institut za uporedno pravo, (2015, novembar 5), preuzeto internet adresa: [//www.osor.eu/eupl](http://www.osor.eu/eupl).

u oblasti autorskih prava, a sa ciljem stvaranja fundamentalnih prava na fer i javnu upotrebu u digitalnom svetu. Ovi novi načini pristupanja autorskim delima otvorenog sadržaja stvaraju supkulturna ostrva slobodne upotrebe u digitalnom svetu i distribucije radova u okviru velikog mora neslobodne medijske kulture.²²

Ideja stvaranja slobodnog softvera, odnosno otvorenog sadržaja, koja se pojavljuje sa nastankom digitalnog sveta radikalno menja koncept autorskih prava. Nasuprot ideji o genijalnom autoru koji svoje delo štiti autorskim pravima i drugima omogućava samo da budu pasivni korisnici suprotstavlja se ideja o autoru koji želi da omogući krajnjem korisniku da postane koautor, odnosno da može autorsko delo da kopira, menja, unapređuje. Tako, te nove digitalne slobode, nova digitalna kultura omogućava običnom korisniku, običnom čoveku da postane koautor, jer na taj način stvara novu vrednost, novo umetničko (književno) delo preradom postojećeg. Ovakav model fundamentalno menja tradicionalno shvatanje autorskih prava. Osnova ove nove ideje još od stvaralaštva počiva na kreativnoj upotrebi postojećih dela u javnom domenu. Deo ove nove ideje je saradnja stotina autora u stvaranju novog dela. Neka dela, kao što su recimo velike enciklopedije, moguće je stvoriti samo saradnjom velikog broja autora širom sveta (dobar primer kako se na osnovu postojećeg autorskog dela uz pomoć kreativnosti stvara novo autorsko delo je hip-hop muzika). Mnoge novostvorene kulturne vrednosti zapravo su zasnovane na kopiranju već postojećih autorskih dela. Nasuprot klasičnoj ideji o autorskom pravu koja onemogućava dalje korišćenje i izmenu autorskog dela stoji ideja saradnje u stvaranju slobodne razmene informacija u digitalnom svetu.

Pasivni korisnici autorskih dela postaju kreativni partneri koji neprekidno obogaćuju javni domen dostupan svima. Javni domen predstavlja zajednički resurs koji je dostupan svima i može se koristiti bez potrebe dobijanja bilo kakvih odobrenja i dozvola. Nešto slično ulicama, parkovima, igralištima, koji su u javnom domenu i svi mogu da ih koriste. Enormno povećanje brzine protoka informacija i dostupnosti autorskih dela u svim oblicima dovelo je u nesrazmeru klasičan koncept autorskih prava sa potrebom postojanja stručnog domena i mogućnosti dostupnosti znanja, kao i mogućnosti stvaranja novog znanja kao stručnog dobra proisteklog iz javnog interesa.

Osnovno pitanje, kada se govori o delu koje se daje na korišćenje širokom krugu korisnika, je način distribucije, odnosno zaštita prava autora

²² Lawrence Liang, Guide to Open Content Licenses, (2004), preuzeto (2015, novembar 4), Internet adresa: [//media.opencultures.net/open_content_guide/occl_v1.2.pdf](http://media.opencultures.net/open_content_guide/occl_v1.2.pdf)

autorskih dela. U početku, kopirajt je služio kao zaštita koju je svaki autor primenjivao na svoje delo radi omogućavanja ili onemogućavanja kopiranja teksta od strane izdavača. Krajnji korisnici nisu imali mnogo razloga protiv, jer se ovo odnosilo samo na izdavače i nije pogađalo korisnike dela. Razvoj računarskih tehnologija i mreža omogućio je masovnu razmenu informacija i znanja. Kopiranje i deljenje knjiga i muzičkih sadržaja postalo je lako i brzo. U tom momentu copyright je postao ograničenje i za korisnike, koji su sve navedene mogućnosti savremenih tehnologija imali u svojim rukama.²³

Kreativna sloboda i mogućnost nesmetanog protoka informacija i znanja nažalost nisu postale civilizacijske tekovine. Izdavački i medijski lobiji su iskoristili kopirajt kao metod represije i kontrole, i umesto da zakoni štite korisnike i omogućavaju im slobodan pristup znanju, počeli su da služe kompanijama kao sredstvo kontrole. Moderna primena autorskih prava u velikoj meri odstupa od njegove inicijalne primene. Umesto kontrole izdavača od autora, autorska prava služe kao sredstvo kontrole u rukama izdavača u oba smera: prema korisnicima i prema autorima. Sloboda je postala rezidualna kategorija, dok autorska prava, umesto autoru, pripadaju izdavačkoj kući koja objavljuje njegov rad.²⁴

3. AUTORSKO PRAVA U SRBIJI

Kraljevina Jugoslavija prvi zakonski propis iz oblasti autorskog prava donela je 26. decembra 1929. pod nazivom Zakon o zaštiti autorskog prava. Ovaj zakon objavljen je u „Službenim novinama“, broj 304/29 od 27. decembra 1929. godine. Pre donošenja ovog zakona vršene su analize zakonodavstva iz ove oblasti u Evropi i proučavana druga svetska zakonodavstva. Nalog za izradu zakona dao je tadašnji ministar prosvete, 16. decembra 1924. godine. Izrada je trajala pet godina i za to vreme vođene su razne diskusije, rasprave i konferencije, a donošenju zakona poseban doprinos dao je dr Janko Šuman, tadašnji direktor Uprave za zaštitu industrijske svojine i dr Milorad Stražnicki, profesor univerziteta.

Kraljevina Jugoslavija pristupila je Bernskoj konvenciji o zaštiti književnih i umetničkih dela (od 9. septembra 1886), 17. juna 1930. (a pre pristupanja zakonom je ratifikovala 22. marta 1930. godine, ovu Konvenciju), što je objavljeno u „Službenim novinama“, broj 153/30 od 9. jula 1930. godine. To

²³ Institut za uporedno pravo, (2016, mart 5). Preuzeto sa internet adrese: [//www.comparativelaw.info/ip.pdf](http://www.comparativelaw.info/ip.pdf)

²⁴ Jelić I., Zajednica u savremenom informatičkom društvu, preuzeto, (2016, mart 7) sa internet adresom: [//www.bos.rs/cepit/idrustvo2/tema14/zajednica.pdf](http://www.bos.rs/cepit/idrustvo2/tema14/zajednica.pdf)

nam govori da se još tada uvažavalo međunarodno iskustvo i tadašnja međunarodna praksa.

Svedok značaja koji se pridavao autorskim pravima iz ovog perioda svakako je i Komentar Zakona o zaštiti autorskog prava i međunarodnih propisa koji je, koristeći bogato iskustvo i znanje, napisao dr Janko Šuman, a izdalo ga je Izdavačko i književno preduzeće „Geca Kon“ u Beogradu, 1935. godine.

Posle Drugog svetskog rata doneti su: Zakon o zaštiti autorskog prava od 25. maja 1946. koji je objavljen u „Službenom listu FNRJ“, broj 45/46, a stupio na snagu 12. juna 1946. godine; Zakon o autorskom pravu od 10. jula 1957. godine objavljen u „Službnom listu FNRJ“, br. 36/57 i 11/65, a koji se stupio na snagu 11. oktobra 1957. godine; Zakon o autorskom pravu od 20. jula 1968. godine, objavljen u „Službnom listu FNRJ“, broj 30/60, stupio na snagu 10. avgusta 1968. godine; Zakon o autorskom pravu od 30. marta 1978. godine objavljen u „Službenom listu FNRJ“, br. 19/78, 24/86 i 21/90, stupio na snagu 22. aprila 1978. godine. Znatan doprinos razvoju autorskog prava u to vreme dao je akademik Vojislav Spajić, a zakon iz 1978. godine ima sve odlike modernog zakona.²⁵

Zakon iz 1978. godine prvi put uređuje i pitanje računarskih programa u okviru autorskog prava, kao i pitanje prava umetnika izvođača. Ovaj zakon bio je na snazi više od 21 godinu, što jasno govori o njegovoj usklađenosti sa međunarodnim propisima i njegov moderan pristup rešenjima za to vreme. Međutim, usklađivanje sa novim svetskim propisima kao i promene na Balkanu dovele su do donošenja novog zakona 1998. godine. Zakon iz 1998. godine uvodi četiri nova prava: pravo proizvođača fonograma, videograma, emisija i baza podataka kao i novo srodno pravo, pravo prvog proizvođača slobodnog dela. Tim novim srodnim pravom štiti se institucija privrednog subjekta koji je prvi izdao ili objavio ili na neki drugi način saopštio delo kojem je istekao rok zaštite.

Sistem pravne zaštite intelektualne svojine u nacionalnim i u međunarodnim okvirima, projektovan je tako da od njega imaju korist i njegov tvorac i društvo u celini. On predstavlja delikatnu ravnotežu koja nastoji da obezbedi zadovoljenje potreba obe strane. Zauzvrat pruženoj zaštiti, društvo ima više-struke koristi od takvih prava, kao što su održavanje lojalne konkurencije i ohrabrivanje proizvodnje najraznovrsnijih roba i usluga unapređenje tehnološkog i kulturnog razvoja i obogaćivanje količine opšteg ljudskog znanja. Intelektualna svojina se štiti na taj način što se idejnom stvaraoču, pronalazaču ili autoru zavisno od vrste prava koja uživa daje ekskluzivno pravo da

²⁵ Spajić, V., (1983). Teorija autorskog prava i autorsko pravo u SFRJ, Zagreb, str. 28.

komercijalno koristi svoje ostvarenje u ograničenom periodu. Nosilac prava može njome da raspolaze na razne načine, zavisno od vrste prava.²⁶

Želja naše zemlje ka jačoj i boljoj integraciji u međunarodnu zajednicu, zaključenje sa Evropskom unijom sporazuma o asocijaciji i stabilizaciji, težnja za uključivanje u svetsku trgovinsku organizaciju, harmonizacija domaćih propisa iz oblasti intelektualne svojine sa propisima Evropske unije i Svetske trgovinske organizacije i promene u državnoj zajednici Srbije i Crne Gore dovode do donošenja novog Zakona o autorskim i srodnim pravima na sednici Skupštine Srbije i Crne Gore, održanoj 22. decembra 2004, a objavljenog u „Službenom listu Srbije i Crne Gore“ od 24. decembra 2004. godine.

Jedna od osobenosti stanja pravnog sistema Republike Srbije, u vremenu čiji smo savremenici, jeste i rad na okončanju njegove reforme. O razlozima ovog posla, kao i razlozima njegovog što kvalitetnijeg okončanja, suvišno je govoriti. Sve je već poodavno kristalno jasno. Međutim, i pored toga treba još jednom istaći činjenicu koja mora biti stalno prisutna u radu na okončanju reforme pravnog sistema Republike Srbije. Ona je rezultat jednog od sadašnjih prioriteta naše države kao celine, a to je njeno punopravno članstvo u Evropskoj uniji. Jedan od nezaobilaznih uslova koji mora da bude ispunjen ako hoćemo (a moramo) da stignemo do tog cilja je potpuno usaglašavanje našeg pravnog sistema sa pravnim sistemom Evropske unije izraženim, pre svega, u njenim opšteprihvaćenim pravnim standardima, kao i opšteprihvaćenim pravnim standardima Saveta Evrope.²⁷

4. ZAKLJUČAK

Iz ove kratke analize razvoja autorskih prava kroz istoriju možemo zaključiti da se naša zemlja još od kraljevine pa do današnjih dana usaglašavala sa novinama u evropskom zakonodavstvu i pokušala da prati tokove razvoja i napretka savremenog doba, donošenjem novih zakona i uredbi koje su pratile nove trendove razvoja savremene civilizacije.

Kvalitet naših propisa daleko je iznad kvaliteta njihove primene, a uzrok njihovog neprimenjivanja ne nalazi se dominantno u ravni kvaliteta propisa,

²⁶ Besarević, V.(2003), Savetodavni izveštaj o razvoju pravne zaštite intelektualne svojine u Srbiji i Crnoj Gori u kontekstu zahteva EU procesa Stabilizacije i pridruživanja i pristupa WTO, AIA, Izveštaj SCEPP-a, broj 1, Savetodavni centar za ekonomska i pravna pitanja i G17 institut, Beograd, str. 16.

²⁷ Bejatović, S., (2009), Pravni sistem Srbije i standardi Evropske unije i Saveta Evrope, knjiga IV, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Kragujevac, Institut za pravne i društvene nauke, str. 4.

već u ravni vladajućeg standarda naše pravne (ne)kulture – neprimenjivanje propisa.²⁸

Naša zakonodavna delatnost u poslednje vreme vrlo je aktivna i bogata. Samo poslednjih godina doneto je više od stotinu podzakonskih akata značajnih za našu privredu i pripremu naše zemlje za ulazak u Evropsku uniju. Sigurno da je takva uspešna zakonodavna delatnost neophodna i predstavlja prvi odlučujući korak za reformsko prilagođavanje uslovima unitarnog života koji su uspostavljeni u Evropskoj uniji. Međutim, ono što je bitno jeste da se svi ti propisi sprovedu u život i da ih prihvati i primeni naša poslovna i pravna praksa. Tu nastaje potreba da se putem poslovnih ugovora valjano zaštititi pravni i poslovni interes ugovorenih strana i da se oživotvore odredbe zakona.²⁹ Opšta pravna načela Evropske unije definišu i ograničavaju nadležnosti institucija Evropske unije u donošenju normativnih akata, kao što i nameću obaveze državama članicama kada usvajaju nacionalne pravne instrumente radi primene prava Evropske unije.³⁰ U evropskoj pravnoj teoriji najveća pažnja je posvećena ljudskim pravima i slobodama kao opštim načelima prava Unije (četiri velike slobode: sloboda kretanja lica, sloboda prometa robe, sloboda vršenja usluga i sloboda kretanja kapitala).³¹ Kako se ističe, ... ideja ljudskih prava javlja se u najrazličitijim formama ljudskog života i stvaralaštva između ostalog, u umetnosti i književnosti, zakonodavstvu i pravu, filozofiji i religiji, običajima i politici.³² Iako ideja ljudskih prava ima svoju složenu filozofsku osnovu ipak su dva centralna pojma filozofije ljudskih prava jednostavna i lako shvatljiva. To su pojmovi individualnosti ljudskog bića i samostalnosti njegove ličnosti.³³ Čovek je shvaćen kao biće koje ima vlast nad svojim postupcima i kod koga se uzrok delanja nalazi prvenstveno u njemu samom.³⁴

²⁸ Vasiljević, M., (2016). Pravo i privredno poslovanje, Pravo i privreda, (4-6), str. 21.

²⁹ Đurović, R., (2011). Međunarodni trgovinski ugovori, Beograd, Belpak, str. 7-8.

³⁰ Košutić, B., Rakić, B., Milisavljević, B., (2014). Uvod u pravo evropskih integracija, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 253.

³¹ A. von Bogdandy, "Prinzipien der Rechts" in Von Bogdandy (Hrsg.) *Europaisches Verfassungsrecht*, (2003), i V. Bogdandy/Bast (Hrsg.), (2005) *Principles of European Constitutional Law*.

³² Vidi: Lilić, S., Milenković, D., Kovačević-Vučo, B., (2002). Ombudsman-međunarodni dokumenti, uporedno pravo, zakonodavstvo i praksa, Beograd, Komitet pravnika za ljudska prava.

³³ Lilić, S., (2014.), *Upravno pravo, Upravno procesno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta Beogradu, Beograd, str. 349.

³⁴ Ivanović, V., Đilas, A., (redaktori), (1983.) *Zbornik o ljudskim pravima*, London, str. 11.

Mirjana M. Misailović

The Institute for publishing textbooks, Belgrade, Serbia

THE NOTION, ORIGIN AND DEVELOPMENT OF THE COPYRIGHT

A b s t r a c t

An author is a person who has created a piece of work by his/her own activity. This work can be written in the form of a book, article, belles-lettres or scientific paper. Furthermore, it can be found in the form of a photography, table, musical piece, software program, painting, sculpture ... The act of creation itself is sufficient for the author to acquire the copyright over a particular piece of work. In order this right to be prescribed by legal regulations and contracts being integral parts of today's national legislation in all countries, it had to go a long development path. Today, in most European countries, these rights include both the moral and material aspects. The moral aspect means that the work is attributed to its author, and that nobody has the right, without the author's permission, to change or desecrate it in any other way or to translate it into another language, adapt it for a presentation or use it without citing the author. The material aspect of the usage of such a work means that only the author has the right to multiply his/her work and to acquire a profit. Nowadays, most authors transfer this right to the publishing houses by signing a contract with them. The purpose of this paper is to introduce the reader to the concept, creation and development of the copyright.

Key words: *author, author's piece of work, copyright.*

Literatura

1. Besarević V., (2003). Savetodavni izveštaj o razvoju pravne zaštite intelektualne svojine u Srbiji i Crnoj Gori u kontekstu zahteva EU procesa Stabilizacije i pridruživanja i pristupa WTO, AIA, Izveštaj SCEPP-a,

- broj 1, Beograd, Savetodavni centar za ekonomska i pravna pitanja i G17 institut
2. Bejatović S., (2009). Pravni sistem Srbije i standardi Evropske unije i Saveta Evrope, knjiga IV, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, Kragujevac, Institut za pravne i društvene nauke
 3. Besarević V., (2011). Pravo intelektualne svojine, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu
 4. Besarović V., (2000), Intelektualna svojina, industrijska svojina i autorsko pravo, Čigoja štampa, Beograd
 5. Dimitrijević P., (2010). Pravo informacione tehnologije, Niš, Svin
 6. Dusollier S., (2010). Scoping Study on Copyright and Related Rights and the Public Domain, WIPO
 7. Đurović R., (2011). Međunarodni trgovinski ugovori, Beograd, Belpak
 8. Ivanović V., Đilas A., (redaktori), (1983.), Zbornik o ljudskim pravima, London
 9. Jelić I., (2006). Zajednica u savremenom informatičkom društvu, Preuzeto sa internet